

Володимир КИРИЛЕНКО

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОЇ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Розглянуто світову валютно-фінансову систему, її проблеми та перспективи розвитку. Обґрунтовано необхідність кардинального реформування існуючого світового валютно-фінансового порядку. Показано шляхи відновлення фінансовою системою втрачених міжнародних регулятивних функцій. Запропоновано створення глобального Центрального банку і єдиної спільної наднаціональної валюти.

Ключові слова: *світова валютно-фінансова система, МВФ, фінансові регулятори, глобалізація, лібералізація, криза, реформування світових валютно-кредитних відносин, глобальний центральний банк, єдина глобальна валюта.*

Для формування сучасної ефективної світової валютно-фінансової системи, здатної забезпечувати стійкий, динамічний і збалансований розвиток міжнародної економіки, необхідно подолати усі недоліки, які закладені в нинішній валютно-фінансовій моделі. Недоліки не випадкові, тому що курс, взятий Ямайською валютною системою на лібералізацію валютно-фінансових відносин, не був підкріплений адекватною системою регулювання і нагляду, не враховував психологічні чинники, можливість зловживань, використання кримінальних схем. Застосування позитивних ідей лібералізму у світовій валютно-фінансовій сфері, без організації правових механізмів нагляду і контролю, сприяли появі синдрому безкарності, всюдозволеності і безвідповідальності, відкрили шлях до масових валютно-фінансових зловживань, кримінальних операцій.

Проблеми становлення і розвитку світової фінансової системи завжди є предметом наукових інтересів багатьох учених. У зарубіжній економічній науці дані проблеми розглядаються в працях М. Гілберта, А. Динкевича, А. Кувшінова, С. Кортунова, Л. Красавіної, Д. Михайлова, В. Полтеровича, Д. Смилова, В. Солоненка, Дж. Сороса, Дж. Стігліця, Л. Таранкової. У вітчизняній – у працях Л. Алексеєнко, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Геєца, О. Єременка, В. Корнеєва, С. Лещенка, З. Луцишин, В. Міщенко, О. Охрименка, Ю. Пахомова, Є. Савельєва, В. Степаненка, О. Шарова, С. Юрія та ін. Проте, питання удосконалення міжнародної фінансової системи все ще потребує подальшого детальнішого аналізу.

Метою статті є аналіз існуючої світової валютно-фінансової системи, виявлення її недоліків, визначення основ формування сучасної ефективної моделі, здатної забезпечувати динамічний, сталий і збалансований економічний розвиток країн світу в умовах посилення і поглиблення процесів глобалізації і лібералізації, протистояти кризам, усунути причини, що їх породжують.

Світова валютно-фінансова система розглядається як сукупність міжнародних економіко-правових, фінансових і валютно-кредитних відносин, спрямованих на забезпечення динамічного, сталого і збалансованого розвитку економік світу. Необхідність її виникнення і розвитку обумовлена об'єктивними причинами вдосконалення міжнародних економічних і правових відносин, посиленням і поглибленням процесів глобалізації і лібералізації.

© Володимир Кириленко, 2010.

Основні принципи, правові норми і правила функціонування сучасної світової валютно-фінансової системи були сформульовані на Ямайській нараді (1976 р.) рішення якої були спрямовані на дерегуляцію фінансових ринків і банківських систем. На основі рішень Ямайської наради були здійснені: а) повна демонетизація золота у сфері валютних відносин; б) скасовано золотий стандарт і золото перестало виконувати функцію забезпечення грошової одиниці; в) перетворення створених МВФ у 1969 р., спеціальних прав запозичення (СПЗ) на головний резервний актив і міжнародний засіб розрахунків та платежу; г) запровадження плаваючих валютних курсів національних грошових одиниць, які визначалися під впливом попиту і пропозиції; д) поліцентралізація регулятивних функцій.

Ямайська валютна регулятивна система була обумовлена об'єктивними причинами і пов'язана з необхідністю змін умов функціонування міжнародної економіки у зв'язку з посиленням інтеграційних процесів, значним зростанням частки товарного експорту у глобальному ВВП. Її завданням було, на основі ідей економічного лібералізму, надання нових імпульсів для подальшого стійкого, динамічного і збалансованого розвитку міжнародних економічних, торгово-кредитних відносин, що, на наш погляд, можна вважати позитивним явищем.

За даної моделі валютно-фінансової системи, головним імпульсним чинником економічного зростання ставало збільшення притоку ліквідних іноземних засобів спрямованих як на кредитування виробничого сектору і міжнародної торгівлі, так і на спекулятивні угоди з нерухомістю і акціями. Враховуючи, що спекулятивні операції не завжди є позитивним явищем, їх збільшення мало стати передбаченим, прогнозованим і регульованим. Однак, на це не звернули уваги, не були вжиті конкретні заходи із забезпечення ефективного управління ризиками, стримування надмірного збільшення спекулятивних операцій, особливо небажаних і прихованих.

Виникає питання, чому не було прийнято необхідних заходів для профілактики і недопущення негативних явищ, що почали погрозливо впливати на стабільність економічного зростання, збалансований розвиток світового господарства, динамізм міжнародної торгівлі? Необхідно дати відповідь, чи пов'язані негативні явища з системними пороками економічного лібералізму чи є продуктом поганого виконання цих ідей, що призводять до масового зловживання і шахрайства на місцях? Оскільки ідеї лібералізму прогресивні, прискорюють процес економічного зростання і підвищення добробуту, то причина появи негативних явищ одна – зловживання, неповага до закону. Якщо це так, то неприйняття відповідних заходів дає можливість зберігати умови для порушень, проведення ризикових незаконних спекуляцій, вигадувати нові сумнівні „фінансові інструменти”.

Отже, автори Ямайської валютної регулятивної системи, взяли курс на лібералізацію фінансових відносин, надали імпульс для економічного розвитку, але при цьому не створили адекватної системи регулювання і нагляду, здатної оцінювати ризики, що виникають у банківському секторі, і визначати ефективні методи управління ними. Вони не спромоглися врахувати вплив психологічного чинника, і тим самим створили умови для пограбування людей і країн. Вони не створили надійних прозорих механізмів нагляду і контролю за капіталом, не забезпечили захист прогресивних ідей економічного лібералізму, не врахували можливість виникнення системних криз через зловживання, здійснення незаконних спекуляцій, використання кримінальних схем. Забули, що економічний лібералізм передбачає високий рівень порядності і довіри і не має нічого спільного з криміналом, всюдозволеністю і махінаціями.

Застосування у США позитивних ідей ліберальної економічної моделі розвитку, без організації прозорих правових механізмів нагляду і контролю, сприяли появі синдрому безкарності і безвідповідальності, відкрили шлях для масових фінансових спекуляцій, зловживань, шахрайських угод і кримінальних операцій не тільки в самій країні, але і за її межами. Якщо до початку 1970-х рр. міжнародні резервні активи зростали порівняно повільно, то потім – величезними темпами. За даними професора В. Мельянцева величина зарубіжних активів відносно світового ВВП зросла з 5% в 1945 р. до 6% – у 1960 р., до 25% – у 1980 р., 49% – у 1990 р., 92% – у 2000 р. і 125% у 2005 р. Темп її приросту становили в 1945– 1980 рр. 4,6–4,8% і в 1980–2005 рр. – 6,6–6,7% в рік [1, 5; 10].

Обсяг зарубіжних активів у світовій економіці перед фінансовою кризою 2007 – 2009 рр. перевищив усі обґрунтовані межі. Подвоєння їх, в основному, йшло не за рахунок відповідного збільшення випуску товарів, а за рахунок роздування обсягу сумнівних „фінансових інструментів”. Зрозуміло, що друге – значно легше.

За даними О. Бутука, при світовому ВВП, який оцінювався в 2008 р. приблизно у \$60 трлн, різноманітні, у тому числі суто спекулятивні, фондові папери становили близько \$516 трлн. Причому значна їх частина прихована, знаходилася у позабіржовому обігу [2, 14]. Зростання обсягу прихованих віртуальних деривативів створили умови для виникнення „кредитних бульбашок”, які рано чи пізно повинні були лопнути, а капіталізація міжнародного ринку, завалитися. Але тут не так все просто. Як стверджує Д. Горбач, у статті „Хвиля і світ”, „навіть в умовах кризи старі бульбашки ліквідності не тільки не здуваються, але і надуваються нові” [3, 19].

На наш погляд, ці похідні цінні папери, які не піддаються прозорому обліку і контролю, створюють системні ризикові ситуації, вони не повинні знаходитися у позабіржовому обігу, реалізуватися вони мають лише відкрито, через фондові біржі.

З допущенням поліцентризму ФРС США, МВФ і СБ, фактично, перестають бути єдиними глобальними регуляторами міжнародних валютно-фінансових відносин, а долар – єдиною глобальною валютою світу. Як стверджує Джозеф Стігліц, лауреат Нобелівської премії 2001 р., професор економіки Колумбійського університету, голова Експертної комісії з питань проведення реформи міжнародної фінансової системи: „Роль долара як світової резервної валюти нині під питанням. Резервна система „зношується”. Долар перестав бути надійним притулком для зберігання вартості, він не приносить майже ніякого доходу і містить в собі високий ступінь ризику” [4, 25]. На це вплинуло багато чинників. В американських доларах залишилася половина комерційних і 80% валютно-фінансових операцій у світі. До 57% скоротилися резерви у доларах в центральних банках країн світу. Але, незважаючи на те, що частка США у світовому виробництві скоротилася до 27%, долар залишився регулятивною валютою міжнародної економіки.

В умовах панування рішень Ямайської наради, частку регулятивних функцій у міжнародній економічній і фінансовій системі взяли на себе інші досить потужні автономні (регіональні) валютні структури та їх угруповання. Найбільш серйозно на регулятивну роль у економічній і фінансовій системах світу став претендувати Європейський центральний банк (ЄЦБ) Європейського Союзу, який розпочав функціонувати з 1 червня 1998 р. Створений Європейським валютним союзом (ЄВС) країн Європейського Союзу, згідно з Маастрихтською угодою (1993 р.), ЄЦБ замінив безготівкову, умовно розрахункову грошову одиницю ЕКЮ, яка існувала на принципах, що і СПЗ на євро, створену на основі валют усіх країн ЄС. Спочатку євро перебувало

у безготівковому обігу, а у 2002 р. увійшло у готівковий обіг у вигляді банкнот і монет і стало єдиним законним платіжним і розрахунковим засобом у країнах-членах ЄВС. Появу євро офіційно привітав уряд США, відмічаючи, що це буде сприяти стабілізації світової економіки.

На євро покладали великі надії, пророкували перспективне майбутнє. На початку свого виникнення євро сприяло розв'язанню багатьох валютно-фінансових проблем, розвитку міжнародної торгівлі, було важливим регулятором зовнішньоекономічних зв'язків. Це давало євро можливість швидко розповсюдитися далеко за межами 11 країн, стати серйозним регулятивним конкурентом долару у 16 країнах євросони. За різними даними, у 2008 – 2009 рр. частка євровалюти в резервах збільшилася із 30 до 50%. Частка євро у структурі розрахунків міжнародної торгівлі становить майже 20%.

За прогнозами експертів, передбачалося, що через 10 років в зоні дії єдиної європейської валюти – євро буде не менш як 28 країн, трохи пізніше до неї приєднаються усі країни Східної Європи, а також Україна, азійські країни Південного Середземномор'я, Африки. На думку Роберта Манделли, Нобелівського лауреата 1999 р. з економіки (інтелектуального творця євро), у зону євро до 2010 р. можуть вийти до 60 країн [5]. Але цього не сталося.

Лише Естонія виявила серйозне бажання перейти на єдину європейську валюту до кінця 2010 р. Проведення у 2009 р. відповідної бюджетної політики і структурних реформ дало можливість економіці країни відповідати Маастрихтським критеріям, згідно з якими рівень бюджетного дефіциту для переходу на євро повинен становити менше ніж 3% ВВП. Якщо рекомендації Євро комісії будуть схвалені країнами Євросоюзу 6 липня 2010 р., Естонія стане 17 країною євросони і першою з прибалтійських країн, що перейшли на єдину європейську валюту. Заявки на вступ до євросони подали також вісім інших країн – Польща, Угорщина, Болгарія, Чехія, Латвія, Литва, Румунія і Швеція. У доповіді Єврокомісії підкреслюється, що економічні показники цих країн не відповідають встановленим вимогам [6].

Досі до „зони євро” не приєдналися такі потужні європейські країни як Велика Британія, Данія і Швейцарія, які вважають свою грошову систему більш упорядкованою і надійною. Референдуми про питання входження в зону євро в цих країнах постійно відкладаються. Опитування британського населення, які щорічно проводить інститут Морі, показують, що Британія не готова відказатися від англійського фунту стерлінгів, замінити його на євро. У випадку проведення референдуму з цього питання 64 – 72% британців будуть голосувати за збереження своєї валюти. Противники переходу на євро пояснюють свою позицію тим, що така перспектива, на їх думку, призведе до втрати національної самобутності.

Як виявилось у ході останніх опитувань, датчани теж помітно збайдужіли до єдиної валюти. Якщо у листопаді 2008 р., у самому розпалі фінансової кризи, приєднатися до євросони бажали 53,4% датчан, то в червні 2009 р. згідно даних опитувань Danske Bank A/S, цей показник упав нижче 50% [7].

Основна причина такого відношення до євро – його нездатність, в умовах слабких фінансових регуляторів, кардинально розв'язувати проблеми економічної і фінансової стабілізації на європейському просторі. На думку Дж. Стігліця: “Після введення в обіг євро коливання курсу долар – євро стали додатковим джерелом нестабільності. Проблеми ускладняться коли виникнуть інші регіональні валюти, про створення яких сьогодні йде серйозна розмова” [8].

Введення євро сприяло активізації, в різних фінансових центрах світу, розмов про необхідність створення спільної міжнародної валютної одиниці і в інших регіонах. У 2001 р. серйозну заявку на створення єдиної регіональної валюти зробили країни Персидської затоки (ССАГПЗ). Але вирішення проблеми затягнулося, угода про створення валютного союзу подібного європейському була підписана лише у червні 2009 р. Причому підписали угоду не усі шість, а лише чотири країни Ради співробітництва арабських держав Персидської затоки: Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар і Кувейт. Дві країни: Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) і Оман відмовилися приєднуватися до угоди [9].

МВФ готовий допомогти країнам Персидської затоки прискорити процес переходу на єдину регіональну валюту. На зустрічі міністрів фінансів цих країн у 2009 р. директор МВФ Домінік Стросс-Кан заявив, що МВФ готовий виступити координатором при створенні єдиної валюти країн Персидської затоки.

Фінансові кризи останніх років сприяли появі розмов про необхідність створення ще кількох регіональних валютних угруповань з претензіями на власні валюти і регулятивні функції. У 2006 р. США, Канада і Мексика уклали угоду про створення нової регіональної валюти – амеро до 1 березня 2010 р. Але досі ця угода не реалізована. На регулятивні функції у міжнародному економічному середовищі стали претендувати також валютні угруповання зі своїми власними грошовими одиницями – країни Латинської Америки, Боліваріанського альянсу, Євразійського економічного союзу (ЄврАзЕС) та ін.

В Латинській Америці, почали пропонувати валюту регіону – „пачу”, яка спочатку має стати одиницею для електронних взаєморозрахунків, а згодом повноцінними грошима. Лідери країн-членів Боліваріанської альтернативи для народів Латинської Америки (ALBA), куди входять Болівія, Венесуела, Гондурас, Куба, Нікарагуа, Еквадор, острівні країни Карибського басейну Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадини, а також співдружність Домініки хочуть запустити в обіг новий платіжний засіб – умовну грошову одиницю – „сукре”.

З ідеєю створення системи регіональних наднаціональних валютно-розрахункових одиниць у лютому 2009 р. виступив президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв. Він запропонував ввести в якості „бездефектної” валюти в межах ЄврАзЕС (Казахстану, Росії, Білорусії, Киргизії і Таджикистану) загальну грошову одиницю – „євраз”, яка буде представляти „наднаціональну розрахунково-платіжну безготівкову одиницю” для використання в країнах співтовариства”. У середині 2009 р в Катеринбурзі на засіданні глав держав-членів Шанхайської організації співробітництва (ШОС), куди входять Китай, Росія, Казахстан, Таджикистан, Киргизія і Узбекистан була виявлена готовність введення єдиного розрахункового показника, прив'язаного до корзини основних національних валют для здійснення торгово-економічних розрахунків [10, 106].

У банківських колах Азії посилюються розмови про створення валютного союзу країн регіону спочатку на основі японської єни, а потім – китайського юаня. Для зміни статусу юаня є серйозні підстави, виходячи із мети – обігнати США за показником ВВП, Китай останніми роками шаленими темпами розвиває економіку. Навіть світова криза була використана для збереження динамізму. Країна, проводячи гнучку ефективну політику, швидко адаптувалась до кризи, продемонструвала високий рівень еластичності економіки. За короткий термін вона переорієнтувала значну частину своїх експортних товарних потоків у внутрішній ринок, чим сприяла прискоренню темпів підвищення добробуту населення. Значних розмірів досягли його золотовалютні резерви. Протягом

2005 – 2009 рр. китайський юань зріс майже на 20%. Китай успішно долає фінансову кризу за допомогою замороження курсу юаня стосовно долара США. В результаті утримання твердого, фіксованого курсу юань не зріс у ціні, як це сталося з багатьма валютами, й відповідно не подорожчав китайський експорт. Враховуючи те, що з зростанням купівлі юаня, його вартість почне зростати, а експорт власних китайських товарів падати, процес відпускання юаня у „вільне плавання” передбачається здійснюватися дуже повільно. На думку деяких експертів, утримання твердого, фіксованого курсу може тривати доволі довго – від 3 до 10 років [11].

На думку деяких фінансових експертів, створення спільних регіональних валют дасть можливість країнам відмовитися від долара і вести торгові розрахунки в своїх наднаціональних валютах, що буде сприяти зростанню стабільності, усуненню чисельних проблем, зокрема, скороченню витрат. Але відірватися від американський валюті дуже важко, тому що, практично, усі існуючі національні і регіональні валюти прямо або непрямо прив'язані або прив'язуються до долару. Це обумовлюється об'єктивними причинами: оборот найважливіших товарів навіть в середині більшості регіональних блоків регулюється за допомогою долара. Долар регулює взаєморозрахунки по імпорту машин, зброї, сучасних технологій, по експорту нафти тощо.

Падіння довіри до долара США і євро як надійних міжнародних платіжних і розрахункових засобів в умовах фінансової кризи 2007 – 2009 рр. з новою силою підняло питання про необхідність створення нової глобальної валютно-фінансової архітектури. Йдеться про принципові кардинальні зміни, організацію нових глобальних інститутів, здатних навести правовий порядок у міжнародних фінансових відносинах, створення єдиної або декількох регіональних валют. Питання про нову глобальну валютно-фінансову систему найбільш активно обговорювалось міжнародним товариством на двох саммітах „Групи двадцяти” у Вашингтоні у жовтні-листопаді 2008 р. і Лондоні у квітні 2009 р. Йшлося про необхідність розширення (диверсифікації) переліку валют, які можна було б використовувати в якості резервних, на основі прийняття узгоджених заходів з стимулювання розвитку потужних регіональних фінансових центрів, а також про необхідність створення наднаціональної резервної валюти, емісію якої могли б здійснювати глобальні фінансові інститути.

ФРС США, МВФ, ЄЦБ та іншим міжнародним автономним фінансово-валютним структурам не вдається ефективно виконувати свої функції по забезпеченню збалансованості валютних курсів долара і євро. Як виявилось під час кризи їм самим була потрібна серйозна допомога. До кінця 2009 р. обсяг допомоги світовій фінансовій системі, реалізований країнами, уже перевищив \$3 трлн. До цієї суми входять кредитні лінії більш ніж на \$120 млрд, відкриті ФРС США для країн, що розвиваються: Бразилії, Мексики, Сінгапура, Південної Кореї. Центральні банки розвинених країн для подолання криз теж емітували значні грошові засоби [12, 14].

Незважаючи на підтримку, валютні курси долара і євро продовжують падати. В умовах кризи 2007–2009 рр. євро виявилось найслабшою міжнародною регулятивною валютою, що стало причиною розглядати її дестабілізуючим чинником національної і міжнародної безпеки. Як заявив на світовому економічному форумі у швейцарському Давосі Нуріель Рубіні, професор економіки Нью-Йоркського університету, лауреат Нобелівської премії: „вже за два роки єдина європейська валюта припинить своє існування” [13, 1]. Про можливість розвалу еврозони попереджає й інший відомий економіст, також Нобелівський лауреат Мільтон Фридман [13, 1; 8].

Однією з основних причин можливого розвалу спільної європейської валюти

називають велику різницю у рівнях економік країн, що входять до Євросоюзу. Єврозона неоднорідна, сильний центр і слабка периферія. На думку Карла-Хайнца Даубе, голови Фінансового агентства ФРГ, дефолт по державному боргу однієї із країн зони євро може призвести до краху єдиної європейської валюти. Виступаючи у лютому у 2010 р. на фінансовій конференції в Лондоні, голова відомства, керуючий державним боргом Німеччини, заявив, що „якщо одна із 16 країн-учасниць об’явить дефолт, то це приведе до колапсу всієї системи. Якщо одна країна оголосить себе банкрутом, то це буде кінцем зони євро” [14]. В інтерв’ю агентству Reutersp Карл-Хайнц Даубе повідомив, що нинішня боргова криза Греції стане лакмусовим папірцем для всієї зони євро, яка покаже, чи зможуть країни, що входять до неї проявити згуртованість і вирішати загальні проблеми [14].

Для підтримки євро, за ініціативою Німеччини, 10 травня 2010 р., після 12-годинних переговорів, голови країн ЄС і керівництво МВФ вирішили створити стабілізаційний фонд (офіційна назва – Європейський стабілізаційний механізм) на загальну суму EUR750 млрд, або близько \$1 трлн за поточним курсом, щоб кредитувати країни ЄС, які ослабли від фінансової кризи, не з Вашингтону, а з Брюсселя [15]. Нинішній етап кризи може погрожувати крахом багатьом європейським банкам, особливо, Греції, Португалії, Іспанії, Італії. В результаті падіння рівня довіри між суб’єктами ринку різко зросли ставки по міжбанківським кредитам у Європі. Банківська система Греції, Португалії, Іспанії вже практично лишились можливості залучати засоби на міжнародному ринку, оскільки банки цих країн сьогодні вважаються ненадійними контрагентами.

Важливою причиною можливого краху спільної європейської валюти вважають і завищений курс євро. На думку багатьох фінансових аналітиків, вартість валюти Євросоюзу завищена на 7–8% щодо інших валют. Подальше зростання вартості євро може зашкодити відкритим економікам євросони. Для виправлення ситуації Європейський Центральний банк був змушений поступово змінювати тверду монетарну політику на гнучку. Вже у кінці 2009 р. курс європейської валюти знизився з \$1,51 за євро до 1,45. Багато європейських інвестиційних банків прогнозують подальший спад вартості євро. Компанія Schneider Foreign Exchange, відома точними прогнозами курсу євро до долара, погіршила оцінку середнього курсу до кінця 2011 р. з 1,45 EUR/USD до 1,35 USD/EUR. А експерти банків UBS та Barclays прогнозують зниження євро до 1,20 EUR/USD.

На нашу думку, основною причиною послаблення євро, особливо в умовах кризи, стало м’яко кажучи, некваліфіковане використання регулятивних функцій з боку ЄЦБ і національних центральних банків, корупція, непрозорість економічної політики. Ситуація з недовірою, в яку потрапило євро пов’язано з відсутністю в країнах євросони справжнього дійового контролю за бюджетною політикою, надійних механізмів грошового регулювання, невикористанням відповідних санкцій за порушення спільно установлених правил і норм. Греція, частка якої лише два відсотки в економіці євросони, виявилася найслабшою ланкою, основним руйнівником євро. Вона стала країною з дуже низьким рівнем міжнародної і національної фінансової регуляції і високим рівнем хаосу та зловживань. Як справедливо відмічають німецькі професори, котрі оскаржують у суді рішення про надання Греції фінансової допомоги, кредит у сумі 110 млрд євро не вирішить проблему зміцнення євро. Від країн, які порушують установлені єдині норми і правила спільного життя, євросоні необхідно позбавлятися. Чим скоріше це відбудеться, тим міцніше буде Європейський Союз та євро.

Отже, з посиленням глобалізації та економічної лібералізації світової економіки і фінансової системи, долар і євро виявляються нездатними, на основі існуючих регуляторів, правових норм і правил, надійно і ефективно розв'язувати міжнародні економічні проблеми, бути справжніми глобальними грошима. Причин (зовнішніх і внутрішніх) для цього багато і вони різні для долара і євро. Наприклад, інтереси американського долара пов'язані з вирішенням в першу чергу внутрішніх національних проблем, а потім вже зовнішніх. На думку відомого американського економіста Л. Мінза, сучасну грошову систему США характеризує повний безпорядок і ненадійність.

Можливості для виконання доларом функції глобальної валюти постійно звужуються. Сьогодні грошова база долара забезпечена золотовалютними резервами ФРС США лише на чверть, а з врахуванням державного боргу США (який також може бути перетворений у долари) – менше ніж на 5% [16]. Америці, в останні роки, часто загрожує дефолт, а долару – падіння курсу. За допомогою долара не завжди вдається повноцінно обслуговувати цінні папери. Долар поступово перестає бути стабільною міжнародною валютою і тому, частішими стали його обвали на європейських ринках, що помітно на фоні європейської валюти.

Ускладнює проблему долара як міжнародної грошової одиниці величезний дефіцит державного бюджету, дефіцит торгового і платіжного балансу, державний зовнішній борг. Дефіцит державного бюджету щорічно коливається приблизно \$0,5 трлн. При президенті Баракі Обамі – за підсумком бюджетного року, який завершився 30 вересня 2009 р., – дефіцит держбюджету досяг рекордних \$1,4 трлн, або 9,9% ВВП. США. За оцінками експертів, до кінця 2010 р. цей дефіцит досягне \$1,56 трлн, або 10% ВВП. На думку широко відомого інвестора і аналітика Марка Фабера, долар знеціниться, коли люди на кінець зрозуміють, наскільки катастрофічною є ситуація з бюджетом США. Вартість американської валюти значно впаде, але не одразу. Пройде приблизно 10 років для того, щоб люди зрозуміли, що в США повна катастрофа з бюджетом [17].

Дисбаланс, який існує, починаючи з 1976 р. і досі, внаслідок гігантського дефіциту торгового балансу США, хоча і щорічно знижується, потрясає світову економіку. У 2007 р. дефіцит торгового балансу становив \$731,2, а в 2008 р. – \$695,9 млрд. За підсумками 2009 р. дефіцит торгового балансу скоротився до \$380,7 млрд. Швидкими темпами щорічно зростає величезний державний зовнішній борг. За останні десять років обсяг боргових зобов'язань збільшився більше ніж у двічі. Якщо у липні 2002 р. державний зовнішній борг перевищував \$6,1 трлн, на початку 2004 р. – \$7 трлн, то у лютому 2010 р. – \$12,5 трлн. У лютому 2010 р. палата представників конгресу США схвалила збільшення граничної суми державного боргу на \$1,9 трлн – до \$14,3 трлн.

До цього варто додати і те, що США зацікавлені у слабкій валюті, що стимулює експорт і знецінює існуючі борги. На думку багатьох експертів, дешевий долар вигідний лише США, бо робить її товари більш конкурентоспроможними. Завдяки цьому забезпечуються стабільні темпи росту економіки США, які у 2006 р. досягли 3,3%. Згідно до даних уряду, експорт американських товарів у травні 2007 р. досягнув рекордного рівня у \$132 млрд. [18].

Все це дає підстави стверджувати, що недоцільно залишати долар США у двох іпостасях, він не повинен бути одночасно виконавцем функції валюти національної і наднаціональної. Як справедливо відмічає президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв: „Національна валюта в ролі регіональної і резервної світової – це давно віджиті схеми, розраховані на те, щоб в односторонньому порядку здобувала переваги та країна, яка пропонує свою валюту” [10, 106].

Реально справу можна розв'язати на основі кардинального реформування існуючої моделі світової валютно-фінансової системи, створення якісно нової організаційно-правової структури з прозорим регулюванням економічних, фінансових, валютних, товарно-грошових відносин. Нову модель можна створити за образом і подобою ФРС США. В основі всієї міжнародної фінансової системи має знаходитися глобальна система центральних банків суверенних держав (ГСЦБ) на чолі з глобальним центральним банком (ГЦБ), який має стати провідником і відповідачем за рішення з питань монетарної політики ООН.

ГЦБ у світовій економічній і фінансовій системі має здійснювати регулюючу, контролюючу і обслуговуючу функції. Відповідно цього він повинен бути: по-перше, емісійним центром світової економіки, тобто користуватися монопольним правом випуску глобальної валюти; по-друге, органом регулювання світового господарства, тобто провідником грошово-кредитної і валютної політики; по-третє, „банком центральних банків”, тобто здійснювати операції в основному з центральними банками країн світу: зберігати їх паєві внески, надавати їм кредити; здійснювати нагляд, підтримувати необхідний рівень стандартизації і менеджменту у глобальній кредитній системі; по-четверте, банкіром ООН, тобто підтримувати міждержавні економічні програми і розміщувати її цінні папери, надавати кредити і виконувати розрахункові операції для ООН, зберігати золотовалютні резерви; по-п'яте, головним розрахунковим центром світового господарства, виступати посередником між центральними банками різних країн при виконанні безготівкових розрахунків.

За зміну існуючої архітектури міжнародної валютно-фінансової системи, введення нової світової резервної і платіжно-розрахункової валюти взамін долару США виступила і ООН. Як стверджується із „Докладу про міжнародну ситуацію...”, який був опублікований у кінці 2009 р., експерти ООН вважають, що „валютна система, що склалася у світі неефективна, гальмує розвиток світової економіки і є однією із головних причин фінансової і економічної кризи. В рамках реформування світової фінансової системи, введення нової ключової світової валюти, „паперового золота” могло б стати альтернативою долару США, який похитнувся в результаті поточної чергової світової економічної кризи” [10, 108].

На справедливую думку Дж. Стігліця, введення єдиної наднаціональної валюти заснованої на зобов'язаннях аналогічних МВФ – SDR дасть можливість усунути світові кризи [8,8].

Росія, Казахстан і Китай пропонують прийняття рішення про скликання міжнародної конференції, за результатами якої будуть узгоджені основні параметри нової світової валютно-фінансової архітектури. У цьому контексті, зокрема, вказується на необхідність по-перше, розширення (диверсифікації) переліку валют, які використовуються в якості резервних, на основі прийняття узгоджених заходів зі стимулювання розвитку крупних регіональних фінансових центрів, по-друге, створення наднаціональної резервної валюти, емісія якої буде здійснюватися міжнародними фінансовими інститутами. В підтримку ідеї створення альтернативної світової валюти виступили Дж. Сорос та Р. Манделла.

На наш погляд, актуальність створення єдиної „стовпової” світової валюти в останні роки зросла, умови для цього вже давно створені. Недалеко той день, коли долар перестане бути головною міжнаціональною розрахунковою і резервною валютою. Необхідність створення єдиної наднаціональної грошової одиниці викликається значним поширенням і поглибленням рівня глобалізації економік та фінансів. Рано чи

пізно, заради стабільного і динамічного розвитку економік, країни будуть змушені створити єдину наднаціональну валюту, відмовитися від національно-валютного суверенітету, національних валют на користь єдиної світової валюти, єдиного глобального центрального банку, єдиної грошово-кредитної і фінансової політики.

Введення єдиної глобальної валюти призведе до зникнення між країнами національних валютних кордонів, що дозволить суттєво прискорити динаміку концентрації капіталу, формування єдиного фінансового ринку, подолати можливість одних країн грабувати інші, маніпулювати курсами валют для збагачення. Під якою назвою буде функціонувати ця єдина світова валюта „глобо” або „світо” визначить час. Створення регіональних валют остаточно не вирішить проблему, а ускладнити ситуацію на світовому економічному і фінансовому просторі зможе.

Проти ідеї заміни долара на будь-які інші єдині глобальні гроші виступає президент США Барак Обама. На прес-конференції 24 березня 2009 р. в Білому домі він піддав різкій критиці усіх реформаторів: "Долар зараз має небувалу силу і я не бачу підстав для виникнення нової резервної валюти". Він обґрунтував це високим попитом, який нині існує на долар, а також тим, що інвестори вважають США найсильнішою економікою світу (ВВП 2008 р. – \$14,4 трлн, майже 22% світового ВВП за ППС) з найбільш сталою політичною системою. З критикою ідеї введення альтернативної світової валюти на конференції виступили міністр фінансів США Тімоті Гайтнер і голова Федеральної резервної системи США Бен Бернанке. На думку Т. Гайтнера, "Долар у довгостроковій перспективі збереже за собою статус провідної світової резервної валюти" [19]. На нашу думку, за такого підходу США ще довго буде зберігати свій пільговий статус у світі.

Погляди представників американської влади, щодо долара, підтримуються директором-розпорядником МВФ Домініком Строс-Каном, який вважає, що, „незважаючи на серйозний спад в американській економіці і вибухнувшу світову кризу, різкого послаблення долара досі не відбулося, а значить, для багатьох корпорацій і приватних осіб у всьому світі він залишається кращим – нехай і не єдиним – засобом збереження заощаджень, особливо у важкий час. Я не передбачаю швидкої зміни ролі долара у глобальній економіці у бік її послаблення”. На думку Д. Строс-Кана, якщо і відбудеться заміна долара якоюсь іншою світовою валютою, то лише у далекій перспективі [19].

Є і протилежні думки. Так, президент Світового банку Роберт Зеллік у своєму виступі 28 вересня 2009 р. стверджував, що позиції долара в світових резервах не так міцні, як здається американській владі, і у найближчий час євро і юань можуть виявитися більш кращими для фінансової влади країн світу.

Отже, отримані наукові результати дослідження свідчать про те, що:

– сучасна світова валютно-фінансова система не здатна ефективно регулювати валютні відносини, впливати на грошові потоки у міжнародній економічній сфері, виконувати позитивну роль, забезпечувати профілактику і недопущення кризових ситуацій. ФРС США, МВФ і Світовий банк втратили багато важливих регулятивних функцій та інструментів впливу. Внаслідок цього фінансово-економічна система позбулася імунітету від кризи, глобальні фінансові ринки втратили стійкість, зріс вплив на них психологічних чинників поведінки їх учасників, що сприяло непомірному зростанню прихованих спекулятивних і шахрайських операцій з похідними цінними паперами, збільшенню „неякісних кредитів”;

– в умовах суттєвого посилення та поглиблення рівня глобалізаційних процесів у

світовій економічній сфері, країни повинні спільними зусиллями створити кардинально нову модель глобальної регулятивної фінансової системи, яка б відповідала потребам сучасного стану міжнародного економічного розвитку. Нова модель міжнародної валютно-фінансової системи, її регулятивних організацій має стати рушійною силою динамічного, стійкого і збалансованого економічного зростання, підвищення добробуту населення;

– виконання американським долларом одночасно функцій національної і наднаціональної валюти у світовій валютно-фінансовій системі сьогодні кардинально не вирішує проблему забезпечення динамічного, стійкого і збалансованого економічного розвитку, а навпаки, ускладнює її.

Основними завданнями та перспективними напрямками формування ефективної моделі глобальної валютно-фінансової системи, здатної бути справжнім регулятором міжнародних валютних і торгово-економічних відносин, фінансових ринків, на наш погляд, мають бути:

– розробка Стратегії розвитку глобальної валютно-фінансової системи та її регулятивних організацій на довгостроковий період, які відповідали б сучасним реаліям і вимогам, не допускали порушення країнами міжнародних принципів управління та процедур нагляду, дозволяли блокувати небезпечні та егоїстичні рішення деяких країн;

– прийняття рішень про створення країнами-членами ООН у найближчій перспективі міжнародного валютного союзу (МВС), який дав би можливість створити глобальний Центральний банк (ГЦБ) і єдину наднаціональну спільну "стовпову" платіжно-розрахункову грошову одиницю ("світо", або "глобо"), яка ґрунтувалася би на тих самих принципах, що й спеціальні права запозичання (SDR).

Вирішення зазначених проблем має сприяти формуванню, надійної й ефективної світової валютно-фінансової системи, здатної відповідати вимогам сучасного рівня глобалізації і лібералізації економіки.

Література

1. Мельянцева В. А. Сдают ли развитие страны развивающимся свои позиции? // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2009. – № 12. – С. 3 – 18.
2. Бутук Олександр. Криза спекулятивно-олігархічного капіталізму // *Банківська справа*. – 2009. – № 6. – С. 10 – 16.
3. Горбач Денис. Волна и мир // *Бизнес*. – 2010. – № 5. – С. 18 – 20.
4. Башта Вадим. Куда идет евро? спросите у долара // *Фондовый рынок*. – 2010. – № 8 (6631). – С. 22 – 26.
5. Пустят ли нас в зону...Європи // *Деловая Україна*. – 2000. – 14. – С. 1.
6. Боднар Ірина. За крок до єврозони // *Експрес*. – 2010. – № 51 (5185). – С. 5.
7. Дания может отказаться от евро // *Фондовый рынок*. – 2009. – 33. – С. 27.
8. Стиглиц Дж. Революция девяностые. Семья развала. – М.: Современная экономика и право, 2005. – 364 с.
9. МВФ поможет арабам отказаться от долара // *Фондовый рынок*. – 2009. – № 38 (615). – С. 21.
10. Субботина Мария. Валютная перестройка // *Финансовый контроль*. – 2010 – № 2 (99). – С. 104 – 111.
11. Олійник Світлана. Купуй юань // *Експрес*. – 2009. – № 191 (4970). – С. 8.

12. Картунов С.В. „Мягкая” сила России в контексте глобализации и мирового кризиса // *Международная экономика*. – 2009. – № 12. – С. 5 – 20.
13. Олійник Світлана. Крах євро – уже за два роки? // *Експрес*. – 2010. – № 11 (5021). – С. 1, 8.
14. Дефолт одной из стран ЕС приведет к краху евро // *Фондовый рынок*. – 2010. – № 8 (6631). – С. 27.
15. Шарпова Елена. Порятунки рядового евро // *Контракты*. – 2010. – № 20 – 21 (939 – 940). – С.22.
16. Ершов М. Системный сбой // *Эксперт*. – 2008. – № 42. – С. 66 – 68.
17. Фінанс.-онлайн. Доллар обесценится до нуля из-за катастрофы с бюджетом США // *Международная экономика*. – 2009. – № 12. – С. 38.
18. Граждане, сдавайте валюту! // *Эхо планеты*. – 2007. – № 30 – С. 13.
19. Доллар сохранит статус ведущей мировой резервной валюты // *Фондовый рынок*. – 2009. – № 39 (616). – С. 7.

Редакція отримала матеріал 24 травня 2010 р.